

УДК 930.25:94(477)Шерстюк
DOI: 10.20535/2307-5244.58.2024.309237

Н. О. Якобчук

ORCID: 0000-0003-2679-2643

*Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського*

N. Yakobchuk

V. Sukhomlynskyi State Scientific and Educational Library of Ukraine

ГРОМАДСЬКО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ГРИГОРІЯ ШЕРСТЮКА (1882–1911)

*The Public and Educational Activity of Hryhorii Sherstiuk
(1882–1911)*

Статтю присвячено дослідженню громадсько-освітньої діяльності Григорія Пилиповича Шерстюка — українського педагога, мовознавця редактора, видавця. Проаналізовано тематику, зміст його публікацій у журналі «Світло», підручника для дітей молодшого шкільного віку, рецензій дитячої літератури. З'ясовано значення згаданих праць для поглиблення джерельної бази студій з історії, педагогіки, біографістики, книговидавництва початку ХХ ст. Визначено внесок Г. Шерстюка у створення української національної школи на початку ХХ ст.

Ключові слова: Г. Шерстюк, освітня реформа, українська національна школа, підручник, творча спадщина, український національний рух, громадсько-просвітницька діяльність.

In the context of the personalization of history, the study of the life path and creative heritage of famous Ukrainian public figures of the late 19th and early 20th centuries remains relevant. This article is dedicated to Hryhorii Sherstiuk (1882–1911), a Ukrainian teacher, publicist, editor, journalist, and publisher. The purpose of the research is to determine the role and contribution of H. Sherstiuk as a public and educational figure, reviewer, and author of textbooks in the creation of the Ukrainian national school at the beginning of the 20th century. The main tasks include analyzing the subject matter and content of his journalistic works, reviews of children's literature published in the Ukrainian pedagogical magazine «Svitlo», and his Ukrainian textbook for younger school age; determining their significance for deepening the source base of research in the fields of history, pedagogy, biography, and book publishing at the beginning of the 20th century. Analytical, synthetic, logical, retrospective, historical-biographical, and other general scientific methods are used. These methods enable a comprehensive investigation of the structure and content of part of H. Sherstiuk's creative herit-

age. With the help of source study methods (heuristic, critical, attribution-identification, textological), the complex of his published works, their themes, and content are examined. The leading topic of H. Sherstiuk's articles and reviews in the magazine «Svitlo» is the situation and reform of primary schools in Ukrainian lands. Within this topic, Sherstiuk addressed a wide range of problematic issues: the need to introduce the Ukrainian language into school education, the lack of teaching aids, the need for quality training of teaching staff, the relationship between teachers and students, the analysis of normative acts in the field of primary education, innovations in school programs, the activities of zemstvos and officials, and russification. Sherstiuk believed that the conditions created in the Russian Empire for the development of schooling and culture negatively affected the material situation and the spiritual and moral life of Ukrainians. The article determines the value of H. Sherstiuk's most famous work, «A Short Ukrainian Grammar for School» (1907), as a historical source. The content of the work provides insight into the methods of teaching the native language in primary schools of Ukraine at the beginning of the 20th century and allows for the exploration of the author's pedagogical views and public educational activities. These works are an important source for researching the conditions of school education and the organization of the educational process at the beginning of the 20th century. They enrich the source base of historical and pedagogical research and studies on the history of Ukrainian culture. The creative heritage of Hryhorii Sherstiuk is the result of his active public, cultural, and educational activities. Sherstiuk's contribution to the history of Ukrainian national education lies in his implementation of ideas for the development of the Ukrainian school. He aimed to convey to Ukrainian society the importance of introducing the native language into school education and children's lives as the only way to preserve the national identity of the Ukrainian people.

Keywords: H. Sherstiuk, educational reform, creative heritage, Ukrainian national school, textbook, Ukrainian national movement, pedagogical journal.

Григорій Пилипович Шерстюк (1882–1911) — відомий український педагог, журналіст, публіцист, видавець і мовознавець. Він належав до плеяди активних учасників українського національного руху початку ХХ ст. Його самовіддана праця, присвячена культурно-освітньому відродженню українського народу, знайшла вияв у вагомих просвітницьких проектах та багатогранній творчій спадщині. Г. Шерстюк — засновник видавництва «Український учитель», видавець і редактор першого українського педагогічного журналу «Світло», автор навчальних посібників, творів для дітей, численних науково-популярних статей, некрологів і фейлетонів. Він співпрацював з українськими часописами «Рідний край» та «Рада», долучився до роботи київського товариства «Просвіта» й інших громадських і освітніх організацій. Учитель

за фахом, у душі Григорій Пилипович завжди залишався педагогом, тому різносторонні проблеми освіти в Україні — ключова тема більшості його праць.

Громадська та просвітницька діяльність Г. Шерстюка припала на складний час, коли в умовах усеохопного тиску російського імперського режиму й відверто антиукраїнських законів (Валуєвський циркуляр, Емський указ та ін.) українські освітяни, науковці, журналісти, публіцисти, громадські діячі, меценати намагалися вибороти для народу громадянські права. Їхні титанічні зусилля були спрямовані на захист української мови, творення національної школи, книговидавництва, преси, що потребувало консолідації та активної громадянської позиції. Втім, активізувати цю роботу стало можливим після революції 1905–1907 рр., коли офіційно було скасовано Емський указ (1905 р.) та з'явилися закони щодо видання книг і преси національними мовами. На Наддніпрянщині почали створюватися громадсько-культурні товариства.

Життєвий шлях, наукова й громадська діяльність та доробок педагога є об'єктом вивчення лише в кількох статтях і коротких публікаціях у довідкових виданнях. Перші праці, де оцінено внесок Г. Шерстюка в історію українського національного руху, з'явилися у 1911–1912 рр. на шпальтах газети «Рада», журналу «Світло» й інших українських часописів. Вони переважно мали форму некрологів і спогадів, що робить їх важливим джерелом для реконструкції ключових етапів біографії діяча, позаяк їх автори С. Єфремов, С. Черкасенко, Ф. Тусін знали його особисто та співпрацювали в громадських справах (Єфремов, С. 1911, с. 3–6; Тусін, Ф. 1911, с. 2–3; Черкасенко, С. 1911, с. 1–2; Черкасенко, С. 1912, с. 2). До середини 1990-х рр. особистість Г. Шерстюка майже не потрапляла у фокус уваги науковців. Короткі біографічні довідки вдалося виявити в двох виданнях — «Енциклопедія українознавства» та «Український радянський енциклопедичний словник» (Бабичев, Ф. 1987, с. 671; Глобенко, М. 1984, с. 3910). А в збірнику «На сторожі душі української дитини» опубліковано статтю Ю. Тищенко-Сірого, де Григорія Пилиповича згадано як засновника видавництва «Український учитель» (Тищенко-Сірий, Ю. 1951, с. 5–21). Від кінця 1990-х — початку 2000-х рр. інтерес до його громадської та педагогічної діяльності поступово зростає, хоча її досліджували переважно в контексті історії української освіти. Свідченням цього є публікації Н. Антоненя, М. Тишкевич, а також статті у довідниках «Українська педагогіка в персоналіях Х–ХІХ ст.» (2005), «Українська мова: енциклопедія» (2004), «Шевченківська енциклопедія» (2015) та інших (Антоненя, Н. 2020, с. 17–18; Антоненя, Н. 2005, с. 462–468; Попковський 2004, с. 805).

Щодо впровадження до наукового обігу творчого доробку Г. Шерстюка, то 1917 та 1918 рр. було перевидано обидві частини однієї з його найвідоміших праць «Коротка українська граматики для школи», а науково-по-

пулярні твори для дітей увійшли до збірника-читанки «Рідна школа», який упорядкував С. Черкасенко (1918) (Черкасенко, С. 1918, с. 78–81). Згаданий посібник перевидали у видавництві «Веселка» (1993 р.).

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності та системності. За їх допомогою вдалося з'ясувати умови, в яких формувалися погляди й реалізовувалася громадсько-освітня діяльність Г. Шерстюка. Також застосовано аналітичний, синтетичний, логічний, ретроспективний, історико-біографічний та інші загальнонаукові методи. Вони дали можливість визначити напрями діяльності діяча, проаналізувати зміст частини його творчої спадщини. Використання джерелознавчих методів (евристичного, критичного, атрибуційно-ідентифікаційного, текстологічного) дало змогу дослідити комплекс опублікованих праць Г. Шерстюка, їх тематичний діапазон та зміст, а також уточнити псевдоніми та криптоніми діяча.

Наразі постать, діяльність і творча спадщина Г. Шерстюка залишаються маловідомими. Комплексного дослідження його життєвого шляху та доробку досі не видано, а більшість праць залишаються поза науковим обігом.

Мета статті — розкрити роль і внесок Г. Шерстюка як громадського та освітнього діяча, рецензента й автора підручників у творення української національної школи на початку ХХ ст. Серед ключових завдань — аналіз тематики, змістового наповнення його публіцистичних оглядів, рецензій дитячої літератури, опублікованих в українському педагогічному журналі «Світло», а також українського підручника, який він підготував для молодшого шкільного віку, з'ясування їх значення для поглиблення джерельної бази досліджень з історії, педагогіки, біографістики, книговидавництва початку ХХ ст.

Г. Шерстюк був засновником і редактором часопису «Світло», тому його праці вміщено майже в кожному числі за 1910–1911 рр. У цьому журналі вдалося виявити 13 публікацій, з яких лише 4 автор підписав власним прізвищем. Для більшості ж із них використано псевдонім «Я. Гетьманчук» та криптонім «Я. Г.». Це статті та рецензії.

Перша стаття Г. Шерстюка на шпальтах часопису «Світло» мала назву «Борис Грінченко і українська школа». Її присвячено пам'яті видатного письменника й педагога, який багато років був однодумцем і другом автора. Григорій Пилипович акцентував на ролі Б. Грінченка у відродженні української освіти, розкрив значення його громадської діяльності для виборювання права українців на запровадження рідної мови, насамперед у початкових школах. Зі статті Г. Шерстюка дізнаємося про ключові здобутки Б. Грінченка в творенні української національної школи. Серед них виділено такі: впорядкування навчальних посібників (граматика, читанка), видання різноманітних збірників творів, рекомендованих для читання дітям молодшого й середнього шкільного віку, укладання та друк українського дитячого журналу «Квітка», за яким Борис Дмитрович навчав доньку Анастасію (Шерстюк, Г. 1910,

с. 11–13). Також Г. Шерстюк високо оцінив статті письменника щодо національного питання та різноманітних проблем освіти, опубліковані в українській пресі та періодичних виданнях. Зміст статті дає можливість виокремити ключові меседжі, що характеризували не лише громадсько-просвітницьку діяльність Б. Грінченка, а й власні погляди автора.

Як вказував Г. Шерстюк: «Запорука національного відродження — вимога національної школи», «без народної мови нема і не може бути народної просвіти» (Шерстюк, Г. 1910, с. 9–10).

До першої річниці від дня смерті письменника Григорій Пилипович опублікував статтю «Нескінчена будівля», назвавши так стан українського шкільництва загалом та внесок Б. Грінченка у творення української національної школи. В публікації порушено актуальне питання гідного пошанування пам'яті письменника та з'ясовано призначення коштів, зібраних з цієї метою до відповідного фонду. Г. Шерстюк обґрунтував та подав на розсуд громадськості власний проєкт використання цих грошей. Він зауважив, що найдоцільніше витратити їх на друк навчальних посібників і підручників для майбутньої української школи, а відсоток від видання та продажу відраховувати до спеціально створеного фонду шкільної літератури. Г. Шерстюк також пропонував оголосити конкурс на видання підручників для школи. З його статті дізнаємося, що 1911 р. громадські діячі не мали можливості розбудовувати українську національну школу, а навчальна література українською мовою майже не з'являлася на книжковому ринку країни. Але автор доводив, що навіть у таких складних умовах необхідно натхненно працювати в цьому напрямку, щоб на час появи офіційного дозволу все найголовніше для повноцінного функціонування школи було підготовлено, особливо педагогічний персонал, посібники, програми, фахова література тощо. Насамперед, він виступав за необхідність упорядкувати повний комплект підручників для народних шкіл і домашньої освіти, розрахованих на весь курс початкового етапу навчання. В статті також знаходимо опосередковані відомості про асортимент уже виданих підручників, наявність попиту на них та констатацію нестачі посібників для другого і третього класів (Шерстюк, Г. 1911, с. 46–48).

Думка про те, що «найкращою допомогою в національному вихованні може стати гарна українська книжка» (Я. Г. 1910, с. 68) стала ключовою й у рецензії Г. Шерстюка на книгу за редакцією Б. Грінченка «Українські народні казки, вибрані для дітей», що вийшла друком у видавництві «Український учитель» 1910 р. Автор порушив проблему нестачі високоякісної української дитячої літератури. Він наголосив, що важливо розширити її асортимент, особливо в подарунковому форматі, щоб скласти конкуренцію російськомовним аналогам. У рецензії розкрито значення цієї книги для дітей, які живуть у селі та в місті (Я. Г. 1910, с. 68).

Взагалі рецензії на україномовну дитячу літературу, навчальні посібники та видання для широкого загалу посідають значне місце у доробку Г. Шерстюка. В журналі «Світло», окрім згаданої рецензії, він надрукував відгук на казку «Коза-дереза» в авторській обробці Х. Майстренка (1911 р.). На відміну від попередньої рецензії, цю книгу автор оцінив досить критично, зазначивши, що автор недоречно змінив оригінальний сюжет народної казки. Разом з тим, наголошено на гарному мовностилістичному та художньому оформленні видання (Я. Г. 1911, с. 62–63).

Маючи великий досвід педагогічної роботи в народних школах, Григорій Пилипович особливо переймався проблемами початкової освіти. На його думку, саме початкова школа покликана формувати основу загальної культури, світогляду й національної самосвідомості громадянина. Публіцист стежив за найменшими змінами саме в цій сфері, а в спеціальній рубриці «З біжучого життя» повідомляв читачам журналу «Світло» про позитивні та негативні нововведення. Його статті «Початкова школа», «Польська педагогіка», «Шкільна муштра», «Наші справи шкільні» містять важливі відомості про функціонування системи початкової освіти на території українських земель у складі Російської імперії, її нагальні проблеми та заходи з реформування на початку ХХ ст. Зокрема, в першій із зазначених публікацій Г. Шерстюк проаналізував зміст законопроекту міністра освіти Російської імперії О. Шварца про початкову освіту, поданого на розгляд Державної думи 1908 р. Як педагог-практик, він зробив висновок, що новий документ не сприятиме високоякісній модернізації системи освіти, а навпаки призведе до її подальшої русифікації та бюрократизації управління навчальними закладами. Зі змісту огляду дізнаємося, що ключовою вимогою освітян та більшості національно свідомої інтелігенції України на початку ХХ ст. було навчання дітей рідною мовою. Однак, відповідно до нового законопроекту, впроваджувати викладання українською мовою не планували. Г. Шерстюк схвалив рішення застосовувати рідну мову навчання в приватних школах Польщі та Балттії внаслідок визнання польської та литовської мов «місцевими» й відмінними від російської. Аналізуючи зміст документа, він також назвав недоцільним включення до навчальної програми народних шкіл нового предмету «суспільствознавство», адже він є складним для учнів, які здобувають лише початкові знання грамоти та ще й малозрозумілою їм мовою. Ще одним негативним нововведенням визнано розширення повноважень адміністрації шкіл та навчальних округів, адже це розбалансиє систему освіти та призведе до непередбачуваних «ініціатив» чиновників щодо шкільництва на місцях (Гетьманчук, Я. 1910, с. 54–56).

Відомості про результати розгляду згаданого законопроекту про початкову освіту в Третій Державній думі знаходимо в статті з промовистим заголовком «Без правів». Так, дізнаємося, що документ обговорювали на засі-

даннях два місяці, а на захист прав українців у шкільництві став лише один депутат — І. Лучицький. У результаті парламентарі проголосували за викладання рідною мовою в народних школах для окремих народів імперії у перші два роки навчання. Однак українців виключили з цього переліку. Автор зауважив, що, знаючи про зміст законопроекту, представники української інтелігенції не сподівалися радикальних рішень, але й не розраховували, що доведеться зіткнутися з надзвичайною байдужістю та зневагою в ставленні до українців з боку представників опозиції у парламенті (Гетьманчук, Я. 1910, с. 64).

В іншій публікації «Шкільна муштра» натрапляємо на оцінку запровадження в початкових школах військової підготовки, а також викладання відповідного курсу для підвищення кваліфікації вчителів. Г. Шерстюк назвав подібні нововведення антипедагогічними заходами та марним витрачанням коштів, наголосивши, що це слід обов'язково обговорити на загальному земському з'їзді з народної освіти, що відбудеться влітку 1911 р.

Важливою проблемою, що перебувала в фокусі постійної уваги Г. Шерстюка, також були відносини учителів та учнів. У статтях «Польська педагогіка» та «Наслідки безправности» він описав факти ганебної поведінки педагогів щодо до учнів-українців, які отримали схвалення чиновників. Зокрема, в першому з них розглянуто особливості організації навчального процесу в українських школах Галичини, наслідком чого стали утиски прав школярів. Автор описав свавілля вчителя-поляка, який карав учнів за вживання української мови. Висвітлені в дописі дії вчителя отримали суспільний резонанс та осуд у Галичині, хоча польська та російська преса намагалися переконати громадськість, що це одиничний випадок. Г. Шерстюк указав, що однією з підстав такої поведінки педагогів є умисний і некоректний трудовий розподіл педагогічних кадрів з боку Галицької крайової шкільної ради, коли вчителів-поляків направляли працювати в українські школи й відповідно педагогів-українців — у польські (Шерстюк, Г. 1910, с. 69, 71). Стаття «Наслідки безправности» містить інформацію про подібні свавільні дії одного з учителів-українців у школі на Поділлі. Він заборонив учням вивчати Євангеліє українською мовою, застосовуючи при цьому фізичні покарання. Автор обурено повідомляв, що позицію вчителя щодо неприпустимості застосовувати в школі «мужицьку» мову підтримали інспектор народних шкіл і представники органів освітянської влади. В цій публікації Г. Шерстюк укотре порушив питання важливості запровадження рідної мови в шкільну освіту. Він констатував, що умови, створені в Російській імперії для розвитку шкільництва та культури, загалом негативно впливають на матеріальне становище та духовно-моральне життя українців. А позбавлення права на освіту рідною мовою має наслідком атрофію національних почуттів і світоглядних орієнтирів значної частини освітян України та перетворення

їх на ворогів власного народу. Український же народ при цьому «зостається темним та неосвіченим» (Гетьманчук, Я. 1910, с. 55, 57).

Проблема упередженості чиновників зі сфери освіти до використання в школах української мови також порушується в статті «Наші справи шкільні». Автор наголосив, що бажання інспекторів народних шкіл вислужитися й те, що вчителі сліпо виконують їхні розпорядження та циркуляри, відповідно до яких не дозволялося видавати учням українських книг, використовувати народні пісні на шкільних святах, відвідувати церкву в день пам'яті Т. Шевченка, гальмували розвиток національної школи та рівень національної свідомості народу. Г. Шерстюк констатував, що будь-які спроби українських освітян відстояти природне право навчатися рідною мовою жорстко придушуються. Свідченням того був глибокий страх значної частини українських учителів використовувати в роботі з учнями навіть дозволені україномовні книжки, зокрема твори Т. Шевченка. В результаті поширилися курйозні випадки організації й проведення свят на пошанування поета в школах у Сибіру, на Кубані, коли в Україні вони були під суворою забороною. Григорій Пилипович також наголосив, що навіть представники українського духовенства, котрі раніше намагалися відстояти необхідність використовувати українську мову в освіті та церкві, від початку 1910-х рр. почали займати абсолютно протилежну позицію. Однак він висловив сподівання, що описані факти змусять громадськість задуматися над становищем освіти, що, в свою чергу, сприятиме її ефективній модернізації у майбутньому (Гетьманчук, Я. 1911, с. 49–51).

Продовження тема русифікації шкільної освіти знайшла в статті «На часі». В цій праці Г. Шерстюк проаналізував проблему широкого використання в народних школах України російських підручників та книг для читання, внаслідок чого випускники й педагоги майже не знали творчості українських письменників. Він звернувся до вчителів із закликом провести виховні заходи до 50-ї річниці від дня смерті Т. Шевченка, використавши офіційно дозволена україномовну літературу.

Окремо Григорій Пилипович звернув увагу на актуальні питання фахової підготовки педагогів народних шкіл і культурно-освітні заходи місцевих органів влади. З публікації «Наші сподівання» дізнаємося, що на липень 1911 р. було заплановано загально-земський з'їзд з народної освіти. Автор охарактеризував роль земств у пропагуванні ідеї української національної школи. Зокрема, зазначив, що до 1905 р. представники цих установ діяли активно, надсилаючи різні клопотання та петиції до органів влади, а після 1905 р. — «не обзиваються про потребу української школи». Зі статті стало відомо, що оргбюро форуму дозволило подавати доповіді на тему творення української школи, тому представники України мають цим скористатися. В публікації Г. Шерстюк вмістив перелік нормативних документів та науко-

вих статей, які делегати можуть використати для підготовки виступів. Він висловив сподівання, що учасники з'їзду винесуть на обговорення та всіляко лобюватимуть запровадження української мови в шкільній освіті (Гетьманчук, Я. 1911, с. 58–59).

Допис «Учительські курси» містить цікаві відомості про умови праці педагогів шкіл в Україні на початку ХХ ст. Освітяни не мали можливості отримати фахові знання з історії України, української літератури й інших наук, тому значну увагу мали приділяти самоосвіті. Серед народних учителів набували поширення байдужість, розчарування, що відштовхувало їх від національних справ і перетворювало на пересічних мешканців сіл.

Автор статті аналізував проблеми підвищення кваліфікації освітян, зокрема організації курсів з українознавства. Він розглянув програми фахових педагогічних курсів, що відбулися 1910 р. в Харкові, Полтаві та Петербурзі. Григорій Пилипович відзначив зростання інтересу учасників до подібних заходів. Учителі вносили пропозиції, щоб було прочитано курс лекцій з українознавства й «дано відповідь на питання: якою мовою треба навчати в школах» (Гетьманчук, Я. 1911, с. 82–83). У дискусіях вони ставили конкретні запитання про українську мову в школі та організацію навчального процесу (Гетьманчук, Я. 1911, с. 82–83).

Отже, праці Г. Шерстюка, опубліковані на шпальтах журналу «Світло» є важливим джерелом для дослідження умов функціонування закладів початкової освіти та особливостей організації й здійснення навчального процесу на початку ХХ ст. Вони збагатять джерельну базу історико-педагогічних досліджень і праць з історії української культури.

Цінність як історичне джерело має одна з найвідоміших праць Г. Шерстюка «Коротка українська граматики для школи» (1907). Її зміст дає можливість з'ясувати особливості методики викладання рідної мови у початкових школах України на початку ХХ ст. та скласти уявлення про педагогічні погляди автора. З передмови до «Короткої граматики для школи» стала відомою ключова мета Г. Шерстюка при впорядкуванні книги — забезпечити її доступність та зрозумілість для учнів. Він відмовився використовувати граматичні терміни, поширені в західноукраїнських землях, і спирався на праці А. Кримського («Практический курс для изучения малорусского языка»), В. Науменка («Обзор фонетических особенностей малорусской речи»), О. Поповича («Руська граматики для шкіл народних») та П. Залозного («Коротка граматики української мови») (Шерстюк, Г. 1907, с. 3). Книга комплексна. В ній уміщено прості пояснення та основні правила фонетики, морфології, відмінювання різних частин мови, вживання звуків тощо. В підручнику немає правил правопису, позаяк автор планував присвятити цій темі другу частину праці, яка побачила світ за два роки. Натомість, наприкінці книги (с. 55–64) подано короткий правописний словник. Найважли-

віше у змісті кожного правила виділено жирним шрифтом, щоб полегшити запам'ятовування. Вони супроводжуються вправами на закріплення знань, які автор називає задачами. Цікавою особливістю підручника є залучення до змісту граматики поетичних творів українських письменників. Поезії Т. Шевченка, М. Старицького, Б. Грінченка, П. Куліша, В. Самійленка, Дніпрові Чайки є складовою вправ у розділах, присвячених різним частинам мови. Серед них виявляємо й вірш Г. Шерстюка «Хотів би співати», підписаний псевдонімом «Г. Чубрій» (Шерстюк, Г. 1907, с. 41).

Оголошення про вихід з друку цього посібника з'явилося на шпальтах газети «Рада» 29 серпня 1907 р. (на с. 4 числа № 196) і, зважаючи на ціну (20 коп.), здобуло популярність серед громадськості. У тому самому числі часопису анонсовано підготовку до друку другої частини «Короткої української граматики». У наступних 10 років підручники двічі перевидавалися. Зокрема, дещо іншим за змістом було третє видання праці, що вийшло в Києві 1917 р. Від попередніх видань його відрізняють мовно-стилістичне оформлення відповідно до чинних на той час норм українського правопису, а також наявність термінологічного словника (Шерстюк, Г. 1917, с. 8–9, 62–65).

Граматику Г. Шерстюка одним із перших оцінив І. Огієнко. У рефераті «Українська граматична література. Розгляд підручників, по яких можна вчитись і вчити української мови» (1908) він досить позитивно відгукнувся про неї, зазначивши, що «в розумних руках вона стане корисною книжкою» (Огієнко, І. 1908, с. 3). Учений зазначив, що ця грамика наразі є чи не єдиним виданим у Наддніпрянській Україні посібником, який пристосовано для викладання рідної мови в початковій школі. Цьому, на його думку, сприяв невеликий обсяг книги (64 сторінки). Разом з тим, він закликав учителів використовувати під час уроків і різноманітні додаткові матеріали. Також І. Огієнко вказав, що автору граматики не вдалось уникнути друкарських помилок, хоча зазначеної в передмові мети загалом досягнуто (Огієнко, І. 1908, с. 3; Огієнко, І. 1908, с. 2).

Отже, зміщені в публікаціях Г. Шерстюка відомості дають можливість проаналізувати особливості розвитку культурно-освітнього життя України початку ХХ ст., зокрема діяльність земств, боротьбу за відновлення права українців навчатися рідною мовою, умови функціонування закладів початкової освіти, видання дитячої художньої літератури та навчальних посібників, а також ставлення суспільства до творення української національної школи. Внесок Г. Шерстюка в історію творення української національної освіти полягав у реалізації ідей розбудови української школи. Він вважав, що навіть в умовах тиску та обмежень українські освітяни мають постійно готувати її методичну базу, друкувати книги, підручники, підвищувати власний фаховий рівень, використовувати найменшу можливість поширити

знання серед народу, насамперед українського селянства. Г. Шерстюк намагався донести до українського суспільства ідею необхідності впроваджувати рідну мову в шкільну освіту, виховання та побут дітей, як єдиного шляху зберегти національну ідентичність українського народу. Він був одним із представників української інтелігенції початку ХХ ст., який самовіддано працював на ниві культурно-освітнього відродження власного народу, тому його постать і творча спадщина заслуговують на поглиблене вивчення й гідне пошанування.

Антонець, Н. 2020. До історії творення сучасної української школи: Григорій Шерстюк (1882–1911). *Наукове забезпечення технологічного прогресу ХХІ сторіччя*. Т. 4. С. 17–18.

Антонець, Н. 2005. Шерстюк Григорій Пилипович. В: *Українська педагогіка в персоналіях Х–ХІХ століття: навч. посібник для студентів ВНЗ у 2-х кн.* Кн. 1. Київ: Либідь. С. 462–468.

Бабичев, Ф. 1987. Шерстюк Григорій Пилипович. *Український радянський енциклопедичний словник*. Т. 3. Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР. С. 671.

Гетьманчук, Я. 1910. З біжучого життя. Без правів. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 3. С. 64–66.

Гетьманчук, Я. 1910. З біжучого життя. Наслідки безправности. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 4. С. 55–57.

Гетьманчук, Я. 1911. З біжучого життя. Наші сподівання. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 8. С. 57–59.

Гетьманчук, Я. 1911. З біжучого життя. Наші справи шкільні. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 7. С. 49–51.

Гетьманчук, Я. 1910. З біжучого життя. Початкова школа. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 1. С. 54–56.

Гетьманчук, Я. 1911. З біжучого життя. Учительські курси. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 9. С. 82–84.

Глобенко, М. 1984. Шерстюк Григорій. В *Енциклопедія українознавства. Словникова частина*. Кн. II. Т. 10: Хмельницький Борис — Яцків. Париж — Нью-Йорк: Молоде життя. С. 3910.

Єфремов, С. 1911. Душа Світла. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 3. С. 3–6.

Огієнко, І. 1908. Українська граматична література. Розгляд підручників, по яких можна вчитись і вчити української мови. *Рада*, № 35. С. 2–3.

Огієнко, І. 1908. Українська граматична література. Розгляд підручників, по яких можна вчитись і вчити української мови. *Рада*. № 36. С. 2–3.

Попковський, А. 2004. Шерстюк Григорій Пилипович. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія. С. 805.

Тищенко-Сірий, Ю. 1951. З історії української дитячої книжки. *На сторожі душі української дитини*. Париж, Нью-Йорк, Торонто: Об'єднання працівників дитячої літератури. С. 5–21.

Тусін, Ф. 1911. На дружню могилу. Пам'яті Г. П. Шерстюка. *Рада*. № 259. С. 2–3.

Черкасенко, С. 1911. Григорій Шерстюк (Некролог). *Рада*. № 241. С. 1–2.

Черкасенко, С. 1912. На дорогій могилі. *Рада*. № 242. С. 2.

Черкасенко, С. 1918. *Рідна школа. Читанка друга*. Київ-Відень.

Шерстюк, Г. 1910. Борис Грінченко й українська школа. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 1. С. 9–14.

Шерстюк, Г. 1911. З біжучого життя. Польська педагогіка. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 3. С. 69–71.

Шерстюк, Г. 1907. *Коротка граматики для школи*. Ч. 1. Київ.

Шерстюк, Г. 1911. Нескінчена будівля. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 8. С. 45–48.

Я. Г. 1910. Українські народні казки, вибрані для дітей. Упорядкував Б. Грінченко. Видання друге. Видавництво Український учитель № 32. Стор. 193. Ціна 60 і 80 коп. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 4. С. 68.

Я. Г. 1911. Х. Майстренко. Коза-дерева. Казочка. У Києві 1911 р. Ціна 3 коп. *Світло: український педагогічний журнал*. Кн. 7. С. 62–63.

Antonets, N. 2020. Do istorii tvorennia suchasnoi ukrainскоi shkoly: Hryhorii Sherstiuk (1882–1911) [To the History of the Creation of the Modern Ukrainian School: Hryhorii Sherstiuk (1882–1911)]. *Naukove zabezpechennia tekhnolohichnoho prohresu XXI storichchia*. T. 4. S. 17–18. [In Ukrainian].

Antonets, N. 2005. Sherstiuk Hryhorii Pylypovych [Hryhorii Pylypovych Sherstiuk]. *Ukrains'ka pedahohika v personaliiakh X–XIX stolittia: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyschykh navchalnykh zakladiv*. T. 1. Kyiv: Lybid. S. 462–468. [In Ukrainian].

Babychev, F. 1987. Sherstiuk Hryhorii Pylypovych [Hryhorii Pylypovych Sherstiuk]. *Ukrainskii radianskii entsiklopedychnyi slovnyk*. T. 3. Kyiv: Holovna redaktsiia URE AN URSR. S. 671. [In Ukrainian].

Hetmanchuk, Ya. 1910. Z bizhuchoho zhyttia. Bez praviv. [From the Everyday Life. Without Rights]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Кн. 3. S. 64–66. [In Ukrainian].

Hetmanchuk, Ya. 1910. Z bizhuchoho zhyttia. Naslidky bezpravnosti [From the Everyday life. Consequences of Disenfranchisement]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Кн. 4. S. 55–57. [In Ukrainian].

Hetmanchuk, Ya. 1911. Z bizhuchoho zhyttia. Nashi spodivannia [From the Everyday Life. Our Hopes]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Кн. 8. S. 57–59. [In Ukrainian].

Hetmanchuk, Ya. 1911. Z bizhuchoho zhyttia. Nashi spravy shkilni [From the Everyday Life. Our School Affairs]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Кн. 7. S. 49–51. [In Ukrainian].

Hetmanchuk, Ya. 1910. Z bizhuchoho zhyttia. Pochatkova shkola [From the Everyday Life. Elementary School]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Кн. 1. S. 54–56. [In Ukrainian].

Hetmanchuk, Ya. 1911. Z bizhuchoho zhyttia. Uchytelski kursy [From the Everyday Life. Courses for Teachers]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Кн. 9. S. 82–84. [In Ukrainian].

Hlobenko, M. 1984. Sherstiuk Hryhorii [Hryhorii Sherstiuk]. *Entseklopediia ukrainoznavstva. Slovnykova chastyna*. Кн. II. Т. 10: Khmelnytskyi Borys — Yatskiv. Paryzh-Niu York: Molode zhyttia. S. 3910. [In Ukrainian].

Yefremov, S. 1911. Dusha Svitla [Soul of Light]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Кн. 3. S. 3–6. [In Ukrainian].

Ohienko, I. 1908. Ukrainaska hramatychna literatura. Rozhliad pidruchnykiv po yakykh mozna vchytys i vchyty vkrainskoi movy [Ukrainian Grammatical Literature. Review of Textbooks for Studying and Teaching the Ukrainian Language]. *Rada*. № 35. S. 2–3. [In Ukrainian].

Ohienko, I. 1908. Ukrainaska hramatychna literatura. Rozhliad pidruchnykiv po yakykh mozna vchytys i vchyty vkrainskoi movy [Ukrainian Grammatical Literature. Review of Textbooks for Studying and Teaching the Ukrainian Language]. *Rada*. № 36. S. 2–3. [In Ukrainian].

Popkovskiy, A. 2004. Sherstiuk Hryhorii Pylypovych [Hryhorii Pylypovych Sherstiuk]. *Ukrainska mova: entsyklopediia*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia. S. 805. [In Ukrainian].

Tyschenko-Siryi, Yu. 1951. Z istorii ukrainskoi dytiachoi knyzhky [From the History of Ukrainian Children's Book]. *Na storozhi dushi ukrainskoi dytyny*. Paryzh-New York-Toronto: Obiednannia dytiachoi literatury. S. 5–21. [In Ukrainian].

Tusin, F. 1911. Na družnii mohylu. Pamiati H. P. Shiherstiuka [On the Friendly Grave. In Memory of Hryhorii Sherstiuk]. *Rada*. № 259. S. 2–3. [In Ukrainian].

Sherstiuk, H. 1910. Borys Hrinchenko i vkraiinska shkola [Borys Hrinchenko and Ukrainian School]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Kn. 1. S. 9–14. [In Ukrainian].

Sherstiuk, H. 1910. Z bizhuchoho zhyttia. Polska pedahohika [From the Everyday Life. Polish Pedagogy]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Kn. 3. S. 69–71. [In Ukrainian].

Sherstiuk, H. 1907. *Korotka hramatyka dlia shkoly [Short Grammar for School]*. Ch. I. Poltava. [In Ukrainian].

Sherstiuk, H. 1911. Neskinchena budivlia [Unfinished Building]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Kn. 8. S. 45–48. [In Ukrainian].

Cherkasenko, S. 1911. Hryhorii Sherstiuk (Nekroloh) [Hryhorii Sherstiuk (Obituary)]. *Rada*. № 241. S. 1–2. [In Ukrainian].

Cherkasenko, S. 1912. Na dorohii mohyli [On the Dear Grave]. *Rada*. № 242. S. 2. [In Ukrainian].

Cherkasenko, S. 1918. *Ridna shkola. Chytanka druha* [Native School. Reader Two], Kyiv-Viden. [In Ukrainian].

Ya. H. 1910. Ukrain'ski narodni kazky, vybrani dlia ditei. Uporiadkuvav B. Hrinchenko. Vydannya druhe. Vydavnytstvo «Ukrainskyi uchytel». No 32. Stor. 193 [Ukrainian Folk Tales for Children. Organized by Borys Hrinchenko]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Kn. 4. S. 68. [In Ukrainian].

Ya. H. 1911. Kh. Maistrenko. Koza-dereza. Kazochka. U Kyievi 1911 r. Tsina 3 kop [Kh. Maistrenko. Goat-Dereza. Fairy Tale]. *Svitlo: ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. Kn. 7. S. 62–63. [In Ukrainian].